

- 1 Винценз С. На високій полонині (правда старовіку) – Львів, 1997.
- 2 Грица С. Трансмісія фольклорної традиції Етномузикологічні розвідки – Київ–Тернопіль, 2002.
- 3 Іванов П. Оркестр українських народних інструментів – К., 1981.
- 4 Кіндратюк Б. Церковні дзвони й дзвоніння у науковій і музичній спадщині Станіслава Людкевича // Записки НТШ. – ТССХІ.VII. Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 2004 – С 103–112.
- 5 Колесса Ф. Музикознавчі праці – 1970
- 6 Котюк Б. Музиканти весільних капел космацької традиції // Друга конференція дослідників народної музики червоно-руських (галицько-волинських) земель. – Львів, 1991.
7. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / Ред., передм. та прим. М.Шоголя. – К., 1955
8. Лисько З. Народна музика // Енциклопедія українознавства – К., 1994.
9. Мацієвський І. Ігри й співголосся. Констатація Музикологічні розвідки. – Тернопіль, 2002
10. Сумцов М. Коломийки // Зоря. – Львів, 1918. – Ч.18.
11. Тимофіїв М. Музичні інструменти гуцульщини: група самозвучних // Музика Галичини. – Т.ІІ. – Львів, 1999. – С.209–234.
12. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. – Харків, 2002.

This article to be consecration the folk music instruments utilizing in ukrainians tradition ritual and Carpathion ethnographic groups. In this historical context the music instruments development about lineament general are delineated, their fundamental using means, reciprocal action and contact with calendar-ritual culture and peoples way of life.

Key words: folk music instruments, tradition, ritual.

УДК 78.067.26

ББК 85.312

Світлана Кириєнко

МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті розглядаються теоретичні узагальнення сучасної методики записування та вивчення народної музики.

Ключові слова: фольклор, етномузикологія, музична фольклористика, ареальне дослідження, регіон, етнос, субетнос, народна музична культура.

У споріднених за методологією дисциплінах – діалектології, етнографії та музичній фольклористичі – шлях до теоретичних узагальнень пролягає через попереднє районування об'єкта (народної музики) та диференційоване його вивчення.

З утвердженням етномузикології як окремої дисципліни народознавства (у кінці ХІХ ст.) сформувалися методологічні підстави спрямування досліджень на вивчення регіональних особливостей народної музичної

культури. Розуміння історичного значення такого напрямку досліджень склалося ще в XIX ст., але польова практика (записування народної музики) і особливо її вивчення набули відповідної орієнтації у XX ст. Пропонований матеріал є спробою узагальнення напрямів регіональних досліджень народної музики, поданих у працях провідних етномузикологів кінця XIX–XX століть.

Як мова складається з діалектів, які обумовлюються етногенетичними, географічними, маргінальними (на стиках етносів) факторами, так і народна музика відзначається регіональними ознаками. Але, на відміну від мови, де в більшості сучасних націй вироблено загальнонаціональні лексичні та фонетичні стандарти, які називаються “літературною мовою”, народна музика до сьогодні продовжує існувати і розвиватися в мозаїчності місцевих видозмін. Загальнонаціональна музично-фольклорна “граматика” ще не створена (і невідомо, чи буде створена), якщо не брати до уваги незначний усно-писемний шар так званих “народних пісень-романсів”, позначених як рисами національного українського мелосу, так і значними впливами загальноєвропейської музичної культури [16]. Пісні-романси (і стилізована під них авторська музика) справді за кордоном сприймаються як визначальна для української народної культури прикмета. Через пісні на зразок “Чорнії брови, карії очі”, “Взяв би я бандуру”, “Ой не світи, місяченьку, не світи нікому” тощо і формується судження про українську народну музику, хоча це фольклоризовані твори авторського походження (інша річ – не всі імена їх авторів нам зараз відомі, але стилістика їх мелосу, ритміки, віршової структури, засобів виразності далека від справді української традиційної народної музики).

Тому стосовно вивчення народної музики, стилів виконавства, ритмоструктурної типології видатний фольклорист Климент Квітка наголошував на необхідності “етногеографічного розгрупування” цих ознак. Зокрема, торкнувшись лише фольклорного співу, він підкреслював: “Одна і та ж мелодія у виконанні різних людей може мати настільки різний характер завдяки різницям у тембрі та експресії, що слухач, позбавлений схильності до музичного абстрагування (яка іноді набувається лише в результаті теоретичного, хоча б елементарного тренування), може не впізнати її” [8, с. 13].

Зрозуміло, що виконавство – це лише один із можливих тисяч прикладів того, як народна музика “географічно розгрупується”. Набагато вагомішими є інші фактори, які торкаються вже структури, типології, жанрового складу фольклору. Щодо цього К.Квітка писав: “Розташування народів у ступеневій послідовності, виходячи із загальної та спеціально музичної культури, надзвичайно ускладнюється відмінністю культури в різних групах одного й того ж народу, розділених соціальною структурою, географічними, історичними та економічними особливостями різних куточків його території. Ці відмінності враховуються під час наукових досліджень, і лише мало освічені

в етнографії люди досі схильні вважати національними особливостями свого народу ті, які вони спостерігають в його найбільш консервативних прошарках, не ускладнюючи себе перевіркою, чи не існують ці особливості також в інших народів і чи не існують вони там до цього часу у відповідних прошарках” [8, с.21].

Як рішучий прихильник регіонального підходу до вивчення народної музики, К.Квітка негативно ставився до спроб вивести “середнє арифметичне” стосовно стилістики і структури народної музики певного народу. Вивчати фольклор необхідно в його динаміці – історичній та особливо регіональній, виявляти пильну увагу до найменших місцевих відмінностей, які часто й визначають цілий спектр особливостей регіону. “Статичне дослідження народної музики, – писав К.Квітка, – як і статична лінгвістика, має тенденцію до нормативності, до канонізації рис, що простежуються в синхронії, та до створення національних музичних граматик” [8, с.5].

Дослідження народної музики (і мовних діалектів) рухається двома паралельними шляхами: шляхом створення так званої “нормативності” і шляхом пізнання регіональної специфіки. Створені останніми століттями національні літературні мови та композиторські школи засновувалися на пошуках національно визначених рис. Але вони опиралися на діалекти, тобто враховували та узагальнювали географічні відмінності культури конкретних етносів. Тенденція пошуків “нормативності” була показовою для періоду культурного та політичного самовизначення націй. Наприкінці XIX ст. виникають і формуються як спеціальні наукові дисципліни діалектологічна лінгвістика, етнографія та етномузикологія. Саме вони поставили питання поглибленого вивчення етнічних культур в їх історичному розвитку та сучасному районуванні.

Детальний аналіз регіональних обстежень К.Квітка подає в ґрунтовній праці “Об историческом значении календарных песен” [8, с.73–99]. Автор не тільки вперше формулює потреби дослідження музичного фольклору в історичному аспекті, але й ставить проблему координації етномузикології з іншими історичними дисциплінами (насамперед історією та етнографією). Хоча методологічна праця К.Квітки присвячена календарним пісням як найціннішим пам’яткам багатотисячолітньої культури індоєвропейських і зокрема слов’янських народів, її значення набагато переростає тематика тільки календарного фольклору і визначає взагалі глобальні перспективи комплексного дослідження політичної, економічної історії та етногенезу автохтонного населення практично будь-якого народу колишньої індоєвропейської спільноти.

У вказаній роботі К.Квітка окреслює потреби і перспективи регіональних досліджень музичного фольклору задля внеску з боку етно-

музикології в потреби історичних досліджень. На прикладі календарних пісень він показує: “Календарна обрядність являє собою надзвичайно важливу групу явищ в історії культури; вивчення її потребує скоординованих зусиль істориків, літературознавців та фольклористів” [8, с.85]. Наслідком цих спільних зусиль може бути з’ясування комплексних проблем етногенезу, розселення, міграції етносів та субетносів, асиміляції, з’ясування географічних та політичних процесів минулих тисячоліть. Класифікація та картографування пісенних типів дозволяє окреслити ареали формування мовних, економічних, музично-культурних явищ певного історичного часу і в певних географічних межах, які протягом певного історичного часу зумовлювали формування стабільних етнічних та субетнічних регіонів.

Визначне значення ідей К.Квітки полягає, по-перше, в обґрунтуванні необхідності координації історичних дисциплін, по-друге, у тому, що вперше методологічно доведено правомірність (і необхідність) включення музичного фольклору до фактів і документів не тільки мистецтвознавства, але, насамперед, важливих матеріалів історії культури та етногенезу.

Регіональним проблемам фольклористики приділяв увагу композитор, фольклорист Філарет Колесса. Ним було написано кілька теоретичних розвідок про народну музику Закарпаття, Лемківщини, Полісся [9, с.352–443]. Його інтереси як збирача народної музики також зосереджувалися на регіональній проблематиці [10]. У вступній частині статті “Характеристичні признаки мелодій народних пісень з Лемківщини” Ф.Колесса зупиняється на вказівках про районування народномузичних і мовних діалектів та асиміляційних впливах. Він розкриває проблему “наверстування пісенних формацій”, вказуючи, що народна музика – явище складне і змінне. Вона формується історично, шляхом збереження і видозмінювання спадків різних і далеких епох, та територіально, через “змішання місцевих і прийшлих напливових елементів” [10, с.18].

Подальший розвиток ідей і напрямів ареального вивчення музичного фольклору здійснив у середині ХХ ст. Володимир Гошовський. Як збирач, публікатор і глибокий дослідник, він продовжив вивчення народної музики Закарпаття, яке започаткував у 1930-ті роки Ф.Колесса. Пісенний матеріал, вміщений у збірнику “Украинские песни Закарпатья”, В.Гошовський систематизував за виділеними і теоретично описаними ним самим музичними діалектами: гуцульським, марамароським, Східної та Західної Верховини, ужансько-турянським, латорицьким, боржавським [2, с.73–402]. У передмові В.Гошовський вказує на переваги методики районування фольклору, що сприяє глибшому пізнанню стилів і національних особливостей музичної мови, надає можливості дослідження народної музики разом з етнографічними,

лінгвістичними, історичними, археологічними та антропологічними матеріалами і сприяє швидкій слуховій орієнтації у сприйнятті пісенного стилю конкретного діалекту. У виключно теоретичному плані аналітичні нариси з музичного слов'язнознавства так само районуються (Закарпаття, Гуцульщина, Лемківщина, Моравія, Словаччина, Білорусія та ін.) [1, с.50–210].

У дослідженні української епіки новий ракурс було знайдено та опрацьовано Софією Грицою: вона поглибила розуміння його мелодичної типології через опору на історико-територіальні особливості епічного виконавства [3, с.52–90]. Великий спектр методологічних і методичних питань фольклористики знаходимо у “Вибраних статтях” С.Грици – “Фольклор у просторі і часі” [4]. Те, що вказане в заголовку – простір і час, тобто географічна і територіальна спрямованість інтересів дослідниці, – є пріоритетним як для методології дослідження народної музики, так і для інтересів ученого. У роботі багаторазово та в різних ракурсах і на численних прикладах наголошується на залежності народної музичної культури від території та історичних причин її формування. Географічна та історична проблематика подається, насамперед, у культурологічних та соціологічних аспектах, використовується поняття соціального середовища: “Середовище, його демографічна структура, як біосфера, з власним модусом мислення, дає свої установки на вироблення певних родів, жанрів творчості, типів виконавства (одноголосі, багатоголосі з інструментальним супроводом, з руховою танцювальною пантомімікою тощо), визначає відбір засобів виразності на синтаксичному, морфологічному рівнях” [4, с.56]. С.Грица також наголошує на такому важливому факторі стилеутворення, як мова середовища, “яка в словесно-музичному фольклорі є відображенням функціональності вищого порядку – установки даного середовища на певний тип мислення, що й знаходить вираження у мові, зокрема в регіональному мовленні” [4, с.56–57]. При розгляді вказаних проблем С.Грица оперує також поняттями закритого соціального середовища, яким була донедавна селянська патріархальна громада, та відкритого (урбанізованого): “Відкрите” урбанізоване середовище перериває безпосередній зв'язок поміж творчістю та виробничими сферами діяльності, зв'язок, що мав місце в умовах натурального господарства. Тут він більш опосередкований, хоча й генетично впізнавальний. “Відкрите” середовище впливає інтегруючим способом на родову диференціацію фольклору (він зливається в єдине пісенне русло) і диференціацію мови (української, російської, польської і т.д.) – тенденція протилежна до ситуації в “закритому середовищі”. Основним каналом інформації є колективна пам'ять, якою ця інформація передається з покоління в покоління. В урбанізованому “відкритому середовищі”, крім пам'яті, засобами її локалізації стають книги, фоно-, відеоматеріали тощо” [4, с.57].

Логічним наслідком послідовної уваги до регіональних аспектів вивчення та записування народної музики стало поглиблення цього аспекту в навчальному процесі та навчальній літературі. 1990 р. було опубліковано перший навчальний посібник із музичного фольклору “Українська народна музична творчість” А.Іваницького [5], де в багатьох жанрових розділах автор приділяє певну увагу діалектним особливостям народної музики. Наприклад, у розділі про весілля подається інформація про його особливості на Лівобережжі, у Галичині, Подніпров’ї, на Західному Поділлі, Волині, Покутті, у Карпатах, на Бойківщині, у Закарпатті; у розділі про балади висвітлюються особливості ряду регіонів, у тому числі лісостепової та степової зони [5, с.115–119; с.170–172] тощо. В іншій роботі А.Іваницького “Українська музична фольклористика” [6] проаналізовано й теоретично підсумовано численні аспекти регіональних досліджень у розділі “Історія фольклористики” [6, с.72–126], а проблеми історизму фольклору досліджено в розділі “Наукові школи та напрями” [6, с.127–164]. У згаданій праці наведено приклади трактування понять об’єкт і предметна сфера, які торкаються специфіки музичного фольклору Степової України. Фольклор, пише А.Іваницький, у цілому для науки є об’єктом вивчення. Але оскільки в ньому поєднуються різні види творчості (музика, слово, танець, атрибутика тощо), а також світоглядні уявлення (міфологія, етика, вірування та ін.), то фольклор вивчають практично всі гуманітарні і навіть деякі природничі й технічні дисципліни: етномузикологія, філологія, етнографія, історія, археологія, психологія та ін. Тому цей складний і неосяжний для окремої наукової дисципліни об’єкт логічно поділяється між конкретними дисциплінами, які його вивчають, на предметні сфери даної наукової галузі.

Стосовно фольклору Степової України А.Іваницький наводить приклади того, що позитивні наслідки дослідження народної музики можуть бути досягнуті тоді, коли вибір предметної сфери і далі предмету вивчення буде узгоджено з методами і завданнями дослідження. Він пише з приводу потреб чіткої конкретизації предмету дослідження: “Виділимо для прикладу дві такі області:

а) співочі гурти степової України (мета – вивчення складу, репертуару, розподілу на виводчиків, басів, заспівувачів; особливостей їх організації – сусідські, виробничі тощо);

б) ритмоструктурна типологія розспіваної лірики Степової України (дослідження складочислової структури; “чистих” та “розширених” віршових строф, їх класифікація, ритмічна конфігурація тощо).

Перша предметна область дослідження відноситься до музичної соціології, а друга – до етномузикології, тобто, вказані теми (і предметні області) належать до компетенції різних наукових дисциплін музичної фольклористики” [6, с.67–69].

В останній чверті ХХ ст. проблеми ареального вивчення народної музики почали поширюватися також на народну інструментальну музику [13]. Щоправда, через специфічність предмету дослідження (музичний інструмент) та помітне відставання у його вивченні від вивчення пісенного фольклору тут поки що небагато вагомих досягнень. Але важливо вже те, що усвідомлена сама необхідність районування інструментальної музики і починають ставитися питання як потреб, так і методів такого обстеження. Зокрема, І.Мацієвський пише: “Тому ретельного розгляду потребує саме середовище функціонування народних інструментів, весь комплекс етнічних, соціальних, культурних факторів, що його складають. Необхідно виявити найширше коло звукових пристроїв, що побутують в даній місцевості” [13, с.165].

Комплексне польове дослідження музично-фольклорних традицій Херсонщини, ініціатором якого був Ігор Мацієвський, показало, що інструментальне виконавство має активне (на весіллях, забавах) та пасивне (наявність музикантів, що грають час від часу для себе, мають музичні інструменти або грали колись) побутування. “Нові пласти народної музики розкриваються через інформацію носіїв, або реципієнтів (що вміють або пам’ятають, як зробити музичний інструмент, заграли на ньому; пам’ятають музикантів, форми побутування народної інструментальної музики)” [14, с.36].

Сучасні теоретичні розвідки музичного фольклору все виразніше спрямовуються на регіональні аспекти. Методика ареальних досліджень впроваджується, зокрема, у сучасних обстеженнях регіонів пізнього заселення, одним із яких є Південь України [7; 11; 12; 15; 17]. Багатоетнічність регіону зумовлює комплексний підхід до вивчення музично-пісенного фольклору, змісту й структури обрядів, мови, деталей костюма. Адже тільки український етнос у зазначеному регіоні “представлений кількома основними пісенними традиціями: степовою українською (яка є основою фольклорного мислення), західноукраїнською (подільська, бойківська, поліська та ін.), східнобілоруською (з ознаками центрально-могиливіського стилю), слобожанською (вихідці з Харківської та Сумської областей)” [7, с.12–13].

Отже, дослідження конкретних ареальних форм етнічної виразності культури населення певного регіону виходить за межі музичної фольклористики й уможливорює координацію етномузикології з іншими дисциплінами (історія, етнографія, лінгвістика). Регіональна проблематика етномузикологічних досліджень є домінуючою у вивченні народних музичних традицій багатоетнічних регіонів, де сучасна традиційна художня культура інтегрує в єдине ціле не тільки субетнічні прояви українського фольклору, а й фольклорні здобутки інонаціональних груп.

1. Гошовский В. У истоков народной музыки славян: Очерки по музыкальному славяноведению. – М.: Сов. композитор, 1971. – 304 с.

2. Гошовский В. Украинские песни Закарпатья. – М.: Сов. композитор, 1968. – 478 с.
3. Грица С.Й. Мелос української народної епіки. – К.: Наук. думка, 1979. – 248 с.
4. Грица С. Фольклор у просторі та часі: Вибрані статті – Тернопіль: Астон, 2000. – 225 с.
5. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх навчальних закладів. – К.: Муз. Україна, 1990. – 336 с
6. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика: (методологія і методика). – К.: Заповіт, 1997 – 392 с
7. Кириєнко С.І. Музично-етнографічні записи та наукові дослідження фольклору Північного Причорномор'я (кінець ХІХ – ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. мистецтв. – К., 2003. – 19 с.
8. Квитка К. Избранные труды: В 2-х т. – Т.1 / Сост. и коммент. В.Л.Гошовского. – М.: Сов. композитор, 1971. – 384 с.
9. Колесса Ф.М. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С.Й.Грица – К.: Наук. думка, 1970. – 592 с.
10. Колесса Ф.М. Народні пісні з Галицької Лемківщини / Етногр. збірник НТШ. – Т.39–40. – Львів, 1929. – 469 с.
11. Макаренко О. Музичний фольклор в аспекті діалогу культур (за матеріалом Півдня України) // Наукові записки Тернопільського державного пед. ун-ту / Ред. кол. Б.О.Водяний (відп. ред.) та ін. – Тернопіль, 2004. – Вип. 1 (12). – С.105–112.
12. Мартинюк Т. Музичне життя та освіта німецькомовного населення Північного Приазов'я ХІХ – початку ХХ століть як джерело регіоналізації музичної культури краю // Наукові записки Тернопільського державного пед. ун-ту / Ред. кол. Б.О.Водяний (відп. ред.) та ін. – Тернопіль, 2003. – Вип.2(11). – С.58–64.
13. Мацеевский И.В. Народный музыкальный инструмент и методология его исследования: (К насущным проблемам этноинструментоведения) // Актуальные проблемы современной фольклористики: Сб. ст. и материалов / Сост. В.Е.Гусев. – Л.: Музыка. – С.143–170.
14. Мацеевський І. Теоретичні та методичні проблеми дослідження, збереження і пропаганди музичного фольклору Херсонщини // Питання дослідження та збереження музичного фольклору Херсонщини / Упоряд. І.Мацеевський. – Л.–Херсон, 1991. – С.27–46.
15. Соколова А.К. Музыкально-песенная традиция липован украинского Подунавья (к проблеме ареального исследования фольклора): Автореф. дис. ... канд. искусств. – К., 1984. – 19 с.
16. Українські народні романси / Упоряд., передм. та прим. Л.Яценка. – К.: Вид. АН УРСР, 1961. – 412 с.
17. Чернявская С.Н. Песенный фольклор чешского населения Юго-Западной Украины (Комплексное исследование): Автореф. ... канд. искусств. – К., 1990. – 19 с.

The article deals with theoretical generalization methods of folklore recording and study.

Key words: *folklore, ethnomusicology, musical folkloristics, regional research, region, ethnic group, subethnic group, folklore musical culture.*